

(ISSN: 2587-0238)

Baker, R. & Yıldırım, A. (2024). Physical Structure Of SiVas From The Foundation To The Republican Era, *International Journal of Education Technology and Scientific Researches*, 9(26), 224-249.

DOI: <http://dx.doi.org/10.35826/ijetsar.724>

Article Type (Makale Türü): Review Article

PHYSICAL STRUCTURE OF SİVAS FROM THE FOUNDATION TO THE REPUBLICAN ERA

Ramazan BAKER

School Principal, Sivas Public Education Center, Sivas, Türkiye, ramazanbaker@gmail.com
ORCID: 0000-0002-3224-1322

Aytekin YILDIRIM

School Principal, Şehit Ahmet Eyce Vocational and Technical Anatolian High School, Sivas, Türkiye,
aytekinyildirim5844@gmail.com
ORCID: 0009-0003-3602-9008

Received: 16.12.2023

Accepted: 14.02.2024

Published: 04.03.2024

ABSTRACT

A city is a synthetic body whose identity is forged by the historical structure, lifestyles and culture of societies it hosts and the geographical conditions of the environment in which it is located. In other words, it is a living organism that creates its own rules under the influence of universal, regional and local processes and based on competition. Anatolia, which has housed many permanent settlements by different communities, displays a landscape where many settlements with different functions were established thanks to the advantages provided by its natural and human structure. As a result of political, social, economic and cultural phenomena, the settlements established here occupied a central position at times, and continued their existence as small cities, towns or even villages. Among the settlements in Anatolia, the city of Sivas, an important location especially in terms of political, military and commercial aspects, has had a deep impact on its surrounding region. The texture and physical structure of the city, which has been shaped under the sovereignty of different states such as Hittites, Persians, Macedonians, Romans, Seljuks and Ottomans since the ancient times, has constantly changed as a result of political events, wars and population movements over time. Consequently, different opinions are put forward even about the establishment of the city of Sivas, the etymology of its name, when and where the city was founded. According to the most widely accepted theory, the physical structure of the city of Sivas started in 17 A.D. around the 30-meter-high hill in the city center, which was called Sebasteia during the Roman period and is now known as Toprak Tepe. Shortly after the victory of Manzikert in 1071, Sivas, which was taken over by the Danishmandids subject to the Great Seljuks, flourished rapidly in this period, similar to Islamic cities in terms of physical structure. This Turkish-Islamic synthesized change continued during the periods of the Seljuks of Turkey, the Ilkhanids, the Eratnaids and Kadı Burhanettin chiefdoms and the Ottoman Empire.

Keywords: Sivas, Rome, Seljuk, reconstruction, settlement

INTRODUCTION

The city of Sivas, located in the Upper Kızılırmak Section of the Central Anatolia Region, has been thriving from past to present with an altitude of 1285 meters above sea level and a population of around 350 thousand people. Climatic conditions, natural landscape and vegetation, and soil structure have played a significant role in shaping the physical structure and economy of the city.

Both natural and human factors, its geographical location and living conditions attracted settlers here, thus facilitating the physical structuring of the city. Under the influence of natural factors, the city was established not in a place vulnerable to the flooding of Kızılırmak, but by building an inner fortress on a higher ground called Toprak Tepe, which is located on a higher level to protect against floods.

There are different opinions about the origin of the name Sivas used today. The most widely accepted one among these is the rumor that following the death of Pontus King Polemonos in 17 A.D., the queen Pitodoris, his heir and wife changed the name of the city into *Sebaste or Sebasteia*, meaning gratitude and loyalty in ancient Greek, in order to hail Roman King Augustus. This name evolved into Sivas over time. The city of Sivas is one of the most important cities of Anatolia today and known as Sebasteia at the time of its foundation, becoming one of the most prominent cities throughout history (Hakkı & Nafiz, 2005, p. 3).

History of Sivas

In this article, the factors that were effective in the physical structuring of the city from its foundation until the Republican Era were investigated. In this research, it was revealed that many different civilizations contributed to the physical structuring of the city from the past to the Republican Era.

The recorded history of Sivas dates back to early 2000 BC with the Hittite inscriptions in the mounds in Tatlıca and Uzuntepe villages near Sivas city center and in the settlements in Şuğul valley in Gürün district of Sivas. The information available about the history of Sivas before the Roman rule is limited and scarce, and in the light of this information, it is known that Sivas and its surroundings were ruled by the Hittites, Assyrians, Persians, Pontus and Cappadocian kings in BCE, and finally the Romans in 17 AD (Hakkı and Nafiz, 2005, p. 7).

The city, which became an important crossroad during the Roman rule, was built from scratch and flourished as a military and commercial center. Sivas expanded from a small citadel built on the Toprak Tepe called Sebasteia, where it was founded in this period, by spreading on and around the skirts of this hill in a short time. Sivas, which was made a provincial center during the Roman period, and remained under the Romans between 17 A.D. and 395 A.D. After the Roman Empire was split into two states in 395 A.D., it was included in the Byzantine Empire along with all the other Anatolian cities. Sivas maintained its former importance during the Byzantine Empire; Emperor Justinian I (527-565) fortified the city with new walls and made it a provincial center again (Geyikoğlu, 2017, p. 244).

Shortly after the victory of Manzikert in 1071, Sivas was conquered by the Danişmentids (1075-1152), who were subordinate to the Great Seljuk State. In the following period, the city of Sivas was captured by the Seljuks of Turkey (1152-1243), the Eratnids and Kadıburhanettin after the collapse of the Ilkhanid Empire, and was declared the capital during both chiefdoms. Sivas was ruled by the Eratna Chiefdom (1322-1388) and Kadıburhanettin Chiefdom (1388-1398), then by the Ottoman Empire (1398-1400) and for a short time by Timur (1400-1408) and then again by the Ottomans (1408).

Physical Structure of the city of Sivas

Since the physical structure of the city of Sivas covers a long period of time, the article is divided into subheadings in order to clarify the information. In line with this direction, the findings of the study are explained under two separate headings as the physical structuring of the city before the Turkic Islamic states and during the period of Turkic Islamic states.

The physical structuring of the city before the Turkic Islamic states

There is little information about the period of Sivas before the Roman rule. The city and its surroundings were ruled by Assyrians, Persians, Pontus and Cappadocian kings for short periods BCE. Like other city-states in Anatolia, Sivas was eventually annexed to the Roman Empire and rebuilt during this period (Geyikoğlu, 2017, p. 244).

Urbanization in Sivas during the Roman Empire

Given the literature, it is seen that the city, which was founded in 17 AD with a citadel built on a 30-meter-high area called Sebasteia, now called Toprak Tepe, was transformed from a small citadel into a big city in a short time during the Roman period. The most influential factors in this phenomenon involve that the trade route called the King's Road, which has been used since the Antiquity, passed through Sivas, thus attracting population from different regions and the continuous mobility of this population in the historical process contributing to the physical growth of the city and the boost in its demographic and cultural accumulation. These factors made the city a strategic location. Therefore, these roads were further developed during the Roman period and used for political and military purposes apart from trade. Consequently these roads rendered the city a gateway to Anatolia as from the Roman period, gradually evolving into a political, military, economic and strategic base.

It is argued that the city of Sivas in this period was built on a rising plateau away from the floods of Kızılırmak and surrounded by a large city wall around two inner fortresses, and that the city was founded in a place close to its present location. Again, it is stated that, Sivas was a strategic city in military, religious, and socio-economic terms, with the contribution of its geography under both Roman and Byzantine rule, and that the city was made favorable for expanding from the east to the west. This situation not only explains the reason for the foundation of the city but also reveals its rapid development in a very short time (Akbulut, 2009, p. 214).

Despite the political, military and commercial development of Sivas, which was so important during the Roman period, there are very few relics of that period due to the fact that it was constantly subjected to invasions and settled by different communities.

Urbanization in Sivas during the Byzantine Empire

During the Byzantine rule, Sivas maintained its political, military, and commercial importance. The roads that added strategic value to the city continued to be used during this period. Although Emperor Justinos fortified the city with new walls in 520 A.D., Sivas was invaded and destroyed many times after this period. The event that led to the invasion and destruction of the city was the long-lasting Sassanid raids against Anatolia starting in the 7th century. The city was located in the border region during these periods, and as a result of these raids, it was exchanged between the Byzantines and the Sassanids (226–652) from time to time. These changes caused the entire Anatolian geography, including Sivas, to be completely trampled. These raids on Byzantine Empire in Anatolia continued for a long time and uninterruptedly during the Umayyad and Abbasid states after the Sassanids. This geography was constantly pillaged, burned, and destroyed. The city of Sivas, like other Anatolian cities, suffered its share of this pillage and destruction. Since the security of people's lives and property was in danger, the rural population of the city was completely depleted, and social and economic life began to be carried out in fortress cities, which were in a more reliable position. During this period, trading activities, animal husbandry, and agriculture were completely depleted in Sivas, while the rural population showed a tendency to decrease. These negative series of events caused the city of Sivas to be moved away from its role as a capital city and be converted into a garrison due to its location on military roads. Depending on these developments, Sivas housed 3–4 thousand inhabitants, confined only to the inner citadel in terms of physical structure. As a result of these events, which lasted for about 300 years, the population in Sivas was wholly lost in the countryside, except for the citadel, and this geography was turned into an unmanned region. In order to fill the population gap in this geography, the Byzantine Empire settled Christianized Turks including Pechenegs, Cumans, and Bulgarians, especially Armenians, in Sivas and its surroundings (Yıldırım, 2005, p. 23).

Physical Structuring of Sivas City in the Period of Turkic Islamic States

Sivas is located at the skirts of Meraküm Mountain, 2 kilometers from the right bank of Kızılırmak and 1285 meters above sea level. The area between the two rivers flowing from Meraküm Plateau, Mismil Irmak in the east and Mundar Irmak in the west constitutes the main foundation area of the city (Akbulut, 2009, p. 217).

Urbanization in Sivas during the Danişmetids Period

Shortly after the 1071 Manzikert battle between Byzantine Empire and the Great Seljuks, the Turks conquered Sivas in 1075 and founded the Danishmand State, which was subject to the Great Seljuks. During this period, the Turks, assuming a new identity, blended their traditional urban cultures they had had since Central Asia

together with the local traditions in Anatolia, as in Iran. Accordingly, Sivas, which was fully devastated, rapidly changed in terms of accommodation, education, trade and religious structure and physical appearance similar to other Islamic cities. The most prominent example of this change is the Great Mosque built in the center of the city and other structures around it.

Urbanization in Sivas during the Turkish Seljuk Period

After the Danishmands, Sivas was annexed to the Seljukian lands of Turkey by Kılıçarslan II in 1175 and was largely reconstructed during this period. The inner citadel in the city center, which is known to have existed since the Roman period, was repaired again during this period. Today's Kaleardı neighborhood, which was built around this citadel, and the outer walls extending from Kayserikapı to Kümbet, Alibaba and Keççeli neighborhoods, which were largely destroyed, were rebuilt during the Seljuk period. New squares and neighborhoods were created in the city. In time, bazaars and market areas were established outside the inner citadel around the Great Mosque. Thus, the city of Sivas, which consisted of an inner fortress as a garrison under Byzantine rule, became an open city by overflowing its walls with the Seljuks (Akbulut, 2009, p. 214).

During the Seljuk period, new settlement areas were created, and the city expanded from Çayırağzı neighborhood to today's Keççeli location, including the region where Mısmıl Irmak and Murdar Irmak merged towards the east. The connection of the city, which expanded and became an open city, with the regions outside the second city wall was provided by the Selpur gates in the direction of Kayseri in the south, Tokmak in the east and Yıldız in the north, and the borders of the city at that time were eventually drawn (Akbulut, 2009, p. 214).

In order for the city to resist the impending Mongol invasion, the city walls were fortified in 1221 during the reign of Alaeddin Keykubat I and the second wall was surrounded by moats. The city was transformed into a circular form and a pasha palace, a madrasah, a mosque, an inn, a bath and 300 houses with earthen roofs were built inside this circular settlement (Aslanoğlu, 1964, p. 28; Demir, 1996, pp. 46- 47).

During the Seljuk period, various problems broke out due to the development and growth of the city. For example, the neighborhoods took on an organic irregularity, the streets became narrow and curved, often forming into dead ends. This image, which emerged for security reasons, was also a reflection of a city identity that lived the Turkish-Islamic synthesis (Demir, 2005, p. 115).

In the city, which is open to the winds blowing from the north, dust and mud on the roads as a result of rainfall in the spring and floods in Kızılırmak are known as other important problems (Yücel, 2007, p. 16).

Urbanization in Sivas during the Ottoman Empire

The city was annexed to the Ottoman Empire in 1398 during the reign of Yıldırım Beyazıt as a result of the efforts to ensure political unity in Anatolia. Although Sivas maintained its military importance during this

period, the political and commercial center of attraction shifted to Western Anatolia on account of the Ottomans' political orientation to the west, and the city began to decline in this period (İnalçık, 2003, p.129).

In addition to the old neighborhoods such as Bezicitarla, Hacı Zahid, Kaleardı, Palas, Pulurtepe and Ulucami created during the Seljuk period, new neighborhoods such as Ağcabölge, Baldırpazarı, Örtülüpınar, Oğlançavuş, Çarşu, Meydan and Ağadeğirmeni were created during the Ottoman period (Akbulut, 2009, p. 215).

In the period from the late 16th century to the mid-19th century, the number of neighborhoods in the city increased, but the population did not increase in parallel with that. In Sivas in 1827, there were 3833 households and 59 neighborhoods in which non-Muslim and Muslim populations lived together (Demirel, 2000, p. 46).

In the last period of the Ottoman Empire, the governors of the period who were educated in Europe contributed significantly to the physical structuring and planning of Sivas. İsmail Hakkı Pasha (1880-1882) and Halil Rifat Pasha (1882-1885) became two important characters in the development of the city. İsmail Hakkı Pasha addressed the city's infrastructure problems and prioritized the repairing of roads and sidewalks in the city. In order to prevent the loss of property and life as a result of floods in Sivas, he had embankments built on the banks of the rivers passing through the city (Kuzucu, 2007, p. 340).

During the period of Halil Rifat Pasha, who served as the governor of Sivas between 1882-1885, public works were prioritized and new buildings such as the government building, schools and barracks were built in the city. In addition, a large mansion, a prison and three hospitals were built right behind the government building. In addition to these, he had a public garden established adjacent to the flour factory he built in Kemer district. Halil Rifat Pasha, who attached importance to road construction, built hundreds of kilometers of roads and bridges and completed the road routes that connected Sivas with nearby and distant regions. On these routes, two bridges with fifteen arches each were built on Baghdad and Kayseri roads, connecting both sides of Kızılırmak, and the third and ten-arched bridge from the Roman period on Tokat was repaired. As a result of these works, Sivas found an important development opportunity in these periods due to its urban identity and the advantages offered by its geographical location (Akbulut, 2009, p. 216).

As a result of the administrative regulations made in 1922, Amasya, Tokat, Şebinkarahisar sanjaks were separated from Sivas with the abolition of sanjaks and Sivas became an independent province with 10 districts, 32 sub-districts, 26 towns, 14 smaller towns, 1281 villages and 768 hamlets with 28480 km² surface area (Mutlu, N. Y. 2011.p.24).

Defensive Structures of Sivas

The greatest works of Sivas that have not survived to the present day in terms of physical structuring are the city walls and citadels. According to the information obtained from Matrakçı Nasuh's miniature, Evliya Çelebi's

descriptions, Gabriel's plan and archival documents, there was a large wall made of chipped stones in a circle around the city. Different sources indicate that this wall had five or six gates (Demirel, 2009, p. 278).

The city of Sivas was an important place with defensive structures built in the immediate vicinity, one of which was an inner citadel and the other an outer one surrounding the city, centered on Toprak Tepe built during the Roman period. Sivas was annexed to the Seljuk lands by Kılıçarslan II in 1175 and was largely reconstructed. The outer walls were built during the Turkic Islamic States period, and the outer wall was built during the Seljuk period in the area extending from the inner citadel surrounding Toprak Tepe to the area extending from today's Kaleardı neighborhood, Kayseri gate, Kümbet, Alibaba and Keççeli neighborhoods due to the overflow of the city outside these walls.

During this period, the destroyed walls of the city from the Roman period were repaired and the second wall was surrounded by a moat in 1221 by Alaeddin Keykubat I due to the impending Mongolian invasion (Keskin, 2005, p. 21).

These walls, which were surrounded by ditches, were approximately circular in shape, and the gates, whose names were encountered throughout the Ottoman period and provided connections with the surrounding regions, which were Kayseri gate in the west of the city, Palos and Tokmak gate in the east, and Şülpür and Cancun Gate in the north (Geyikoğlu, 2017, p. 262.).

According to Evliya Çelebi, one of the two fortresses was located on Toprak Tepe (Upper Citadel) and the other was located in the north where Çifte Minareli Madrasah is located (Lower Citadel). The inner citadel to the north of the Upper Castle contained the palace and settlements. The lower inner citadel included Dârüşşifâ (Hospital), Çifte Minareli Madrasa and Mahmud Paşa Mosque (Demirel, 2009, p. 280).

With the advent of firearms, the citadels lost their old function and were left to neglect in the view of urbanization as an extension of Westernization after Tanzimat Period. One of the citadels left in unrepaired is Sivas Citadel. As a result of this negligence, the citadel was tried to be demolished on the grounds that it broke the silhouette of the city. When Sivas Citadel was demolished, the stones found here were looted, and the dismantled stones were used in the construction of houses, especially stately institutions in the city center.

Settlement Activities in Sivas

Since Sivas was seen as a strategic region during the period of Turkic Islamic states, the states that gained sovereignty here prioritized reconstruction and settlement activities in order to ensure permanent dominance in the city, by supporting the city militarily and rebuilt it from scratch. Sivas, which was made one of the important cities of the region especially during the Seljuk and Ilkhanid periods, overflowed outside the settlement walls due to population growth, so that the city spread from the foothills of Toprak Tepe to the tributaries of Kızılırmak. In the Seljuk period, settlement in Sivas expanded mostly in the area between the Roman Citadel on the old Toprak Tepe and Kızılırmak, and this situation lasted until the thirteenth century. The

development in the socio-economic structure of Sivas which was located on trade routes in the thirteenth century positively affected the population and the migrations to Anatolia in this period also contributed to this. The most concrete indicator of these population increases is that the population of Sivas, which ranged between 20-25 thousand in the twelfth century, reached 40 thousand in the thirteenth century with the migrations from outside (Demirel, 2009, p. 281).

While the city center was located between Toprak Tepe and Mundar Irmak during the Ottoman rule, the settlement developed mostly between Toprak Tepe and Mismil Irmak. Especially in the neighborhoods located in these areas, a rapid growth took place from the middle of the fifteenth century until the late sixteenth century.

In a sense, the sixteenth century was a period when the city was shaped under Ottoman rule and regained its former vitality, albeit partially. In the seventeenth century, Simeon and Evliya Çelebi wrote two important sources for the city, and although Evliya Çelebi gave the number of 6060 households for forty neighborhoods in 1648, it is understood that this was an exaggerated figure. By the end of the eighteenth century, it is known that there were 10 thousand households in the city, two thousand of which belonged to Armenian and Greek residents (Çelebi, 1314).

As an important source about the city of Sivas in the last quarter of the eighteenth century and throughout the nineteenth century, shari'a registers are also extremely valuable sources for obtaining information about the structure of the neighborhoods and the local population. Fifty-five neighborhoods were recorded in the registers as of 1787. In 1827 and 1831, the city had fifty-nine neighborhoods and 3600-3800 households with a population of around 20 thousand people. Moreover, Sivas is known to have received around 11 thousand immigrants from the Caucasus and 6 thousand people from the Balkans after the Crimean War of 1854-1856 and the Ottoman-Russian War of 1877-1878. During this period, the Ottoman Empire carried out the forced migrations from the Caucasus and the Balkans to Anatolia within a certain plan and as a state policy. In this context, the city of Sivas was prioritized, and immigrant caravans from the Caucasus and the Balkans were settled in the city center and rural areas, leading to a significant increase in the population (Demirel, 2009, p. 282). As a matter of fact, according to the 1903 Provincial Salnames, the population was recorded as 101,148 people (Özey, 2003, p. 137).

Reconstruction Activities in Sivas City

Sivas city is located at the skirts of Meraküm Mountain, 2 kilometers from the right bank of Kızılırmak and 1285 meters above sea level. The area between the two streams flowing from the Meraküm Plateau and the mountain, the Mismil Irmak in the east and the Tavra Stream in the west constituted the main foundation area of the city, and this region, which formed the reconstruction and settlement area, shifted the center of the city to the east.

Sivas is a pretty rich city in terms of works that performed different functions in terms of physical structuring, and many buildings belonging to the Ottomans and previous civilizations reflect the historical texture of the city today. Regarding these works, around 340 registered foundation names belonging to the city center established during the Seljuk and Ottoman periods have been identified. The largest foundations established for mosques, masjids, madrasas, madrasahs, zawiya, schools, inns, baths, fountains, etc. were established during the Seljuk and Ilkhanid periods. In the sources related to the city of Sivas, there are nearly 130 names of mosques and masjids, some of which belong to the Seljuk period and most of which were built during the Ottoman period (Demirel, 2009, p. 281).

Although Sivas was conquered by Mongols after Köseadağ Battle in 1243, it is understood that it had a strong economic and cultural accumulation even in this period. The reconstruction activities in the city in the third quarter of the thirteenth century are the most important indicators of how rich and vibrant social life was during this period. The most important elements of these indicators were the madrasahs. The most popular works of this period such as Buruciye, Çifte Minaret and Gök Madrasa were built in Sivas in 1271 and the city became one of the most important scientific centres of Anatolia (Demirel, 2009, p. 281).

Mosques are the most decisive element in shaping the physical appearance of Turkish Islamic cities. In addition to their religious functions, the mosques played a decisive role in shaping the social and economic life of the people. Therefore, the city center of Sivas was formed by the Great Mosque and its immediate surroundings, as in all Anatolian cities. Since Sivas Great Mosque was considered as the center of the city and the place where the heart of the city beat due to this multifaceted function, madrasahs, inns, baths, caravanserais, hospitals were built next to and near the mosque, while bazaars and markets were established and the physical structure of the city was shaped according to the Great Mosque.

As in other Anatolian cities, the neighborhoods, which were the settlement areas in Sivas, were established in areas away from the bazaar and market in the center of the city because they were considered private. Depending on the increase in the population of the city, the neighborhoods were formed as unplanned structures in the form of continuation of each other, where people of all nationalities and social classes lived. In the center of each neighborhood, masjids were positioned to fulfill the role of the mosques established in the city centers. Based on the masjids in the neighborhoods, other structures around them were built on narrow streets extending towards the masjids.

Evliya Çelebi described the bazaar, mosques, inns, madrasahs, madrasahs, baths and markets of Sivas and revealed the socioeconomic structure of that period by informing that there were 4600 houses within the city walls and the number of neighborhoods approached 40 in the seventeenth century. He also mentioned 6060 houses inside and outside the city walls in Sivas and reported that the houses inside the city walls had no gardens and there were many inns (Akbulut, 2009, p. 216).

Since water was seen as a priority issue in urbanization in Turkic Islamic states, the places with abundant water resources were selected when the cities were established and the center of the city was shaped accordingly. In this respect, Sivas city was founded on the right bank of Kızılırmak, where there are rich water resources. The two streams coming from the Meraküm Plateau and mountain, the Mismil River in the east and the Tavra Stream in the west played a decisive role in the structuring of the city, and the area between these streams was preferred as the city's foundation area. Another element that complements the physical appearance of Sivas is approximately 100 fountains mentioned in the sources. The most famous ones are Kepenek, Bayram Pasha and Mihrivefa, still existing in various parts of the city. There are also baths built in the city during the Ottoman period that continue their activities. The most important of these are Meydan Bath, Kurşunlu Bath and Eski Paşa Bath (Hasan Paşa Bath), which date back to the sixteenth century (Demirel, 2009, p. 280).

The Impact of Bazaars and Markets Established in Sivas on Urbanization

Sivas has become a commercial center since the thirteenth century frequently visited by the merchants who sent caravans to all four corners of the world from different nations due to its location at an important crossroads (Akbulut, 2009, p.214).

Bazaars and markets are similar structures and concentrated in the Sivas city center on two major streets and in the shops located on the right and left sides. In these shops, there were artisan businesses that performed different functions from each other, and today these two streets are located in a position that constitutes the central bazaars of Sivas. The first of these streets is Uzunçarşı, which starts from the gate east of the Pasha Citadel and ends at Palas Gate. The second is the street that starts from the south of the Great Mosque, which is still known today as the neighborhood bazaar, and intersects the Uzunçarşı vertically from the west of the Bedesten and Subaşı Inn towards the north. Large areas in the neighborhoods were generally preferred as marketplaces, These marketplaces were established in different neighborhoods on certain days of the week. This tradition, which is kept alive in the name of neighborhood culture, continues today (Akbulut, 2009, p.215).

In Sivas, these bazaars and markets were located in the center of the city where the tradesmen engaged in carpentry, weaving, goldsmithing, and furrier, which were indispensable elements of economic life, served local people. Other trades and craftsmen such as grocers, butchers, spice sellers, blacksmiths, spinners, and tailors were located in their own bazaars (Akbulut, 2009, p. 216).

Known bazaars include Wheat Bazaar, Sheep Bazaar, Grocers' Bazaar, Butchers' Bazaar, Spice Sellers' Bazaar, Şevakin Bazaar, Çırpıcılar Bazaar, Cooks' Bazaar, Locksmiths' Bazaar and Knife-Producers' Bazaar (Akbulut, 2009, p.216).

The Impact of Trade Life on Urbanization in Sivas

The positioning of the cities on trade routes is important for the physical structuring, development and spatial existence of them. Sivas had the opportunity to develop physically as it was located in a central place on the

Silk Road between Asia and Europe and on the trade routes between Mesopotamia and the Black Sea. During the rule of the Seljuk and Ilkhanid states, the city was a center where commercial routes intersected Samsun, Sinop and Crimea to the north, Tabriz to the east and Istanbul and Izmir to the west. It was also in contact with Diyarbakır and Baghdad to the south, and Mediterranean port cities such as Antalya and Alanya from Kayseri to the south. This connection and commercial activities were completed by building roads and bridges in order to meet some needs. Sivas also provided uninterrupted connection to the regions in the east with the Eğri Bridge, to the regions in the west with Yıldız Bridge, and to the regions in the south with Kesik Bridge. These structures continued with the establishment of consulates in Sivas by foreign settlers such as the Genoese (1300). Ibn Batuta, who visited Sivas in this century, described Sivas as one of the largest cities in Anatolia under Ilkhanid rule. Ibn Batuta's important information about the city and the power of the ahîs, the patron of the city's economic activities, is confirmed by archival sources. Moreover, Sivas was one of the few Anatolian cities in the Ottoman period to have five Ahi zawiya's. The increasing commercial activity also affected the population, and the city attracted the settlement of different ethnic groups (Demirel, 2009, p. 282).

Housing in Sivas City

In the Turkic Islamic states, houses were the most important elements of the urban life. Each house was built on the parcel where it was found, taking into account topography, aesthetics, landscape, view angle and neighboring rights. Since each house built afterwards was oriented on the basis of this arrangement, the formation of streets and then neighborhoods was ensured (Kesik, 2021, p. 473).

Within the scope of the physical structuring of the city of Sivas during the period of the Turkic Islamic states, housing was located between the outer city wall and the inner citadel to encompass the city texture. In Sivas, the out-of-wall structuring was largely realized during the Turkish Islamic state period. The dwellings in the established neighborhoods are generally adjacent to each other and most of the dwellings are made of black mudbrick, covered with soil, flat roofed, almost all with gardens. In the region where the city was established, the location was considered as a priority, and settlements and zoning structures were planned as south-facing to benefit from sunlight.

Destruction of Sivas City

The first occupation and heavy destruction of Sivas during the period of Turkic Islamic states took place immediately after the Köseadağ Battle between the Seljuks of Turkey and the Mongols. After winning the 1243 Battle of Köseadağ, the Mongol army advanced westward in Anatolia and arrived in front of Sivas. It is claimed that the population of Sivas, a fortified city surrounded by walls and moats, was around 100 thousand people at that time. After the Battle of Köseadağ, since no aid came to Sivas from the Seljuk state and the military force in the city was not sufficient to defend the city, the rulers here went to the Mongol Commander Baycu Noyan and asked for forgiveness. In response, Baycu Noyan informed them that the city would be sacked but the people would not be harmed. Baycu Noyan kept his promise and after sacking the city for three days, the

Mongol army left the city without harming any of the people. The Mongols destroyed some of the architectural works and fortifications, which were important elements of the physical structure of Sivas. Although Sivas survived the invasion with less damage and losses than other Anatolian cities such as Erzurum, Kayseri and Konya, the city lost its former prosperity.

During the foundation and rise of the Ottoman Empire, the most destructive event that Anatolia faced both politically, socially and economically was the power struggle between Timur and Bayezid. The negative repercussions of the political events at the beginning of the fifteenth century affected Sivas as well as other Anatolian cities. Sivas, which suffered a great deal of social, physical, demographic and economic damage especially as a result of the Timurid invasion, suffered a loss of population and the mosques, masjids, zawiya, inns, baths and similar structures such as castles and fortifications were exposed to great destruction. As a result of this invasion, even if some of the negative effects realized in terms of economic and social aspects with the disruption of political unity in Anatolia were compensated in time, the negative traces left especially in destroyed cities such as Sivas could never be erased (Geyikoğlu, 2017, p. 256).

CONCLUSION

Sivas's natural landscape, ethnic background, geographical structure and location have influenced the physical structuring of the city as determining factors. The city was established on the right bank of Kızılırmak, where there were important water resources. Two streams flowing from Meraküm Plateau and mountain, Mısmıl Irmak in the east and Tavra Stream in the west played a decisive role in the structuring of the city, and the area between these streams constituted the foundation area of the city. As a social element, the fact that the trade route passed through Sivas and thus attracted population from different regions and the continuous mobility of this population in the historical process contributed to the physical growth of the city and the increase in its demographic and cultural accumulation. As a result of this contribution, the city has attracted the attention of different states in every period of history and settled by many different nations, which facilitated the physical structuring of the city.

The texture and physical structure of Sivas, a reliable and ideal living space shaped under the sovereignty of different states, has constantly changed over time as a result of political events, wars and population movements.

ETHICAL TEXT

"This article has complied with the journal writing rules, publication principles, research and publication ethics rules, and journal ethics rules. Responsibility for any violations that may arise regarding the article belongs to the author(s). The study is a study that does not require ethics committee permission.

Declaration of Author(s) Contribution Rate: This study was created within the scope of the Master's course titled "Physical Structuring of Sivas from the Beginning to the Republic". The first author's contribution rate is 50%, the second author's contribution rate is 50%.

REFERENCES

- Akbulut, G. (2009). Sivas Şehrinin Tarihi Coğrafyası. *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, 25(2), 212-221,
- Aslanoğlu, İ. (1964). *Her Yönden Sivas*, s.28, Kamil.
- Çelebi E. (1314). *Evliya Çelebi Seyahatnamesi* (Topkapı Sarayı Bağdat 305 Yazmasının Transkripsiyonu). Seyit Ali Kahraman ve Yücel Dağlı (Haz.), c. 3, İstanbul. Yapı Kredi Yayınları.
- Demir, M. (2005). *Türkiye Selçukluları ve Beylikler Devri'nde Sivas Şehri*. Sakarya Kitabevi.
- Demirel, Ö. (2009). *Sivas, İç Anadolu'da Bölgesinde bir Şehir ve Bu Şehrin Merkez Olduğu İl*, İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, c.37,s.278-282
- Geyikoğlu, H.(2017). Sivas'ın Maruz Kaldığı Saldırı ve İşgaller, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 243-263.
- Hakkı, İ. ve R. Nafiz. (2005). *Sivas Şehri, Sivas: Seyran Yayınları* (Hazırlayan Prof. Dr. Recep Toparlı),s.7-28
- İnalcık, H. (2003). *Osmanlı İmparatorluğu Klâsik Çağ (1300-1600)*, (R. Sezer Çev.). Yapı Kredi Yayınları.
- Kesik, M. (2021). *Selçuklu Müesseseleri ve Medeniyeti*, Bilge Kültür Sanat Yayınları, s.470-47.
- Keskin, M.(2005). Sempozyum ve Sivas, *Hayat Ağacı, Kültür ve Sanat Dergisi*, s.20.
- Kuzucu, K. (2007). Osmanlı Modernleşme Sürecinde İki Sivas Valisinin Raporlarının Karşılaştırılması ve Vilayetin Kentsel Dönüşümüne Etkileri, *Osmanlı Döneminde Sivas Sempozyumu Bildirileri-I* (21-25 Mayıs 2007), 335-351.
- Mutlu, N. Y. (2011). *Sivas İli İdâri Birimlerine Âit Eski ve Yeni Yer Adları (1847-2011)*.
- Özey, R. (2003). 20. yüzyıl Başlarında Sivas'ın Tarihi Coğrafyası, Cumhuriyetin 80. Yılında Sivas Sempozyumu (15-17 Mayıs 2003) Bildirileri, s.133-146.
- Yıldırım, A. (2005). Selçuklular Dönemi Sivas, *Hayat Ağacı, Kültür ve Sanat Dergisi*, s.23,Sivas

BAŞLANGIÇTAN CUMHURİYET'E SİVAS'IN FİZİKİ YAPILANMASI

Öz

Şehir, toplumların tarihsel yapısı, yaşam tarzları ve kültür düzeyi ile yaşadığı ve bulunduğu ortamın coğrafi koşullarında şekillenmiş bir sentezdir. Başka bir ifade ile şehir, bulunduğu coğrafyanın eseri olup evrensel, bölgesel ve yerel süreçlerin etkisi altında ve rekabete dayalı olarak kendi kurallarını oluşturan ve yaşayan bir organizmadır. Birbirinden farklı toplumlarca kalıcı yerleşmelere sahne olan Anadolu, doğal ve beşeri yapısının sağladığı avantajlar sayesinde farklı fonksiyonlara sahip birçok yerleşim yerinin kurulduğu bir coğrafyadır. Burada kurulan yerleşim yerleri siyasî, sosyal, ekonomik ve kültürel gelişmeler açısından bazen merkezî bir konumda yer alırken, bazen de küçük şehirler, kasabalar hatta köyler şeklinde varlıklarını devam ettirmişlerdir. Anadolu'da bulunan yerleşim yerleri içerisinde, özellikle siyasî, askeri ve ticari açıdan önemli bir merkez noktası konumunda bulunan Sivas şehri, bulunduğu coğrafyayı derinden etkilemiştir. İlkçağdan itibaren Hitit, Pers, Makedonya, Roma, Selçuklu ve Osmanlı gibi birbirinden farklı devletlerin egemenliğinde şekillenen şehrin dokusu ve fiziki yapısı zaman içerisinde siyasî olaylar, savaşlar ve nüfus hareketleri sonucunda sürekli değişim göstermiştir. Bunun etkisiyle Sivas şehrinin kurulması, adının kaynağı, şehrin ne zaman ve hangi konumda kurulduğu konusunda dahi farklı görüşler ileri sürülmektedir. En genel geçer kabul edilen görüşe göre Sivas şehrinin fiziki yapılanması, M.S. 17 yılında, Romalılar döneminde Sebasteia olarak adlandırılan günümüzde ise Toprak Tepe olarak bilinen şehir merkezindeki 30 metre yüksekliğindeki alanda başlamıştır. Malazgirt zaferinden (1071) kısa bir süre sonra Büyük Selçuklulara tâbi Danişmentliler eline geçen Sivas, bu dönemde fizikî yapılanmada görünüm olarak İslâm şehirlerine benzer şekilde hızla değişmiştir. Türk-İslam sentezli bu değişim, Türkiye Selçuklu, İlhanlılar, Eratna ve Kadı Burhanettin beylikleri ile Osmanlı Devleti dönemlerinde de devam etmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sivas, Roma, Selçuklu, imar, iskân

GİRİŞ

Günümüzde İç Anadolu Bölgesi'nin, Yukarı Kızılırmak Bölümü'nde bulunan Sivas şehri, deniz seviyesinden 1285 metre yükseklikte ve 350 bin civarında nüfusuyla geçmişten günümüze büyüyerek gelişmektedir. Sivas şehrinde iklim, doğa ve bitki örtüsü, toprak yapısı, şehrin fiziki yapısı ve ekonomisinin şekillenmesinde belirgin bir rol oynamıştır.

Sivas'ta hem doğal hem de beşeri unsurların etkisi coğrafi vaziyeti ve mevki şartları, burada yerleşmeyi cezbetmiş, bu durum şehrin fiziki yapılanmasını kolaylaştırmıştır. Doğal unsurların etkisiyle şehir, Kızılırmak'ın taşkın sularına açık bir yere değil, su taşkınlarından korunmak için daha yüksek bir zemin üzerinde bulunan Toprak Tepe olarak isimlendirilen yükselti üzerine iç kale inşa edilerek kurulmuştur.

Bugün kullanılan Sivas isminin kaynağı hakkında farklı görüşler bulunmaktadır. Bunlar arasında kabul göreni ise Pontus Kralı Polemonos'un M.S. 17 yılında ölümünden sonra onun mirasçısı ve karısı Pitodoris tarafından Roma Kralı Augustus'un sevgisini kazanmak, ona bağlılığını bildirmek için onun adına ithaf olarak antik yunanca şükran ve sadakat anlamına gelen Sebaste veya Sebasteia isminin zamanla Sivas'a dönüştüğü şeklindeki rivayettir. Günümüzde Anadolu'nun en önemli şehirlerinden biri olan ve kurulduğu tarihlerde Sebasteia adıyla bilinen zamanla Sivas ismini alan şehir, tarih boyunca önemli merkezlerden biri olmuştur (Hakkı ve Nafiz, 2005, s. 3).

Tarihî Süreç İçerisinde Sivas Şehri

Bu makalede, Sivas şehrinin kurulmasından başlayarak Cumhuriyet dönemine kadar geçen süreçte şehrin fiziki yapılanmasında etkili olan faktörler araştırılmıştır. Bu çalışmada geçmişten Cumhuriyet dönemine kadar birbirinden farklı birçok devletin Sivas şehrinin fiziki yapılanmasına katkı sağladığı görülmüştür.

Sivas'ın yazılı tarihi M.Ö. 2000 yılı başlarında Sivas şehir merkezi yakınında bulunan Tatlıca ve Uzuntepe köylerindeki höyükler ile Sivas'ın Gürün ilçesindeki Şuğul vadisinde bulunan yerleşim yerlerindeki Hititçe yazıtlar ile başlar. Sivas'ın, Roma İmparatorluğu hâkimiyetinden önceki tarihi hakkında elde bulunan bilgiler sınırlı olup mevcut bilgiler ışığında, Sivas ve çevresinin milattan önceki asırlarda Hititlerin, Asurluların, Perslerin, Pontus ve Kapadokya krallarının hâkimiyeti altında kaldıktan sonra M.S. 17 yılında Roma hâkimiyetinin başladığı bilinmektedir (Hakkı ve Nafiz, 2005, s. 7).

Roma İmparatorluğu döneminde önemli yol merkezleri konumunda bulunan şehir, sıfırdan inşa edilerek askerî ve ticari merkez konumuna getirilmiştir. Sivas, bu dönemde kurulduğu konumda bulunan ve Sebasteia adı verilen Toprak Tepe'ye yapılan küçük bir kaleden, kısa süre içerisinde bu tepenin eteklerinde ve çevresinde yayılarak genişlemiştir. Roma döneminde eyalet merkezi yapılan Sivas, M. S. 17 ile 395 yılları arası Romalılara bağlı kaldıktan sonra M.S. 395 yılında Roma İmparatorluğu'nun ikiye ayrılmasıyla, bütün Anadolu şehirleri ile birlikte Doğu Roma İmparatorluğu yönetimine dâhil olmuştur. Sivas, Doğu Roma İmparatorluğu zamanında eski önemini muhafaza etmiş; İmparator I. Justinianos (527-565) şehri yeni surlarla tahkim ederek eyalet merkezi yapmıştır (Geyikoğlu, 2017, s. 244).

Malazgirt zaferinden (1071) kısa bir süre sonra ise Sivas, Büyük Selçuklu Devletine tâbi Danişmentliler eline geçmiştir (1075-1152). Sivas şehri bundan sonraki süreçte sırasıyla Türkiye Selçukluları ve (1152-1243), İlhanlı İmparatorluğu'nun çökmesiyle Eratnalılar ve Kadıburhanettin'nin eline geçmiş; her iki beylik döneminde de başkent ilan edilmiştir. Sivas, Eratna Beyliği (1322-1388) ve Kadıburhanettin Beyliği (1388-1398), sonrasında Osmanlı devleti (1398-1400) ve kısa bir süre Timur egemenliğinde (1400-1408) kaldıktan sonra tekrar (1408) Osmanlı egemenliğine girmiştir.

Sivas Şehrinin Fiziki Yapılanması

Tarihi süreç içerisinde Sivas şehrinin fiziki yapılanması konusu geniş bir zaman dilimini kapsadığından, bu konunun daha anlaşılır olabilmesi için makale kendi içerisinde alt başlıklara ayrılmıştır. Bu doğrultuda çalışma, Türk İslam devletleri öncesi ve Türk İslam devletleri dönemi Sivas şehrinin fiziki yapılanması şeklinde iki ayrı başlıkta ele alınmıştır.

Türk İslam Devletleri Öncesi Sivas Şehrinin Fiziki Yapılanması

Sivas'ın, Roma hâkimiyetinden önceki dönem hakkında elimizde çok az bilgi bulunmaktadır. Sivas ve çevresi, milattan önceki asırlarda kısa süreli dönemler halinde Asurluların, Perslerin, Pontus ve Kapadokya krallarının hâkimiyeti altında kalmıştır. Anadolu'daki diğer şehir devletleri gibi Sivas da zamanla Roma İmparatorluğu'na bağlanmış ve bu dönemde yeni baştan inşa edilmiştir (Geyikoğlu, 2017, s. 244).

Roma İmparatorluğu Döneminde Sivas'ta Şehirleşme

Yapılan araştırmalara göre M. S. 17 yılında, Sebasteia adıyla Toprak Tepe olarak adlandırılan 30 metre yüksekliğindeki alana inşa edilen kale ile kurulduğu tespit edilen şehrin, küçük bir kaleden kısa sürede büyük bir şehre dönüşmesi Romalılar döneminde gerçekleşmiştir. Bu dönüşümde en belirleyici faktör İlk Çağ'dan itibaren kullanılan ve Kral Yolu olarak isimlendirilen ticaret yolunun Sivas'tan geçmesi, bu sayede birbirinden farklı bölgelerden nüfus çekmesi ve bu nüfusun tarihi süreç içerisinde sürekli hareketlilik göstermesi şehrin fiziki anlamda büyümesine, demografik ve kültürel birikiminin artmasına katkı sağlamıştır. Bu unsurlara bağlı olarak şehir stratejik bir önem kazanmıştır. Bu stratejik önem dolayısıyla Roma döneminde bu yollar daha da geliştirilerek ticaret haricinde siyasi ve askeri amaçlı kullanılan bir yol durumuna getirilmiştir. Bu yolların da etkisi ile Romalılar döneminden itibaren şehir, Anadolu'ya açılan bir kapı olarak değerlendirilmiş siyasi, askeri, ekonomik ve stratejik bakımdan bir üs haline getirilmiştir.

Bu dönemde Sivas şehrinin Kızılırmak'ın sel baskınlarından uzak, yükselen bir plato sahası üzerinde ve iki iç kale etrafında, büyük bir surla çevrili olduğunu ve şehrin bugünkü bulunduğu konuma yakın bir mekânda kurulduğunu ileri sürülmektedir. Yine bazı araştırmacılar, hem Roma hem de Bizans yönetiminde Sivas'ın, bulunduğu coğrafyanın katkısıyla askerî, dinî ve sosyoekonomik açıdan stratejik bir şehir olduğunu ve doğu-batı yönünde gelişmeye elverişli bir şehir durumuna getirildiğini ifade ederler. Bu durum şehrin kuruluş nedenini açıkladığı gibi çok kısa sürede hızla gelişmesini de ortaya koymaktadır (Akbulut, 2009, s. 214).

Romalılar döneminde bu derece önem arz eden Sivas'ın; siyasi, askerî ve ticari bakımdan gelişme göstermesine rağmen devamlı istilalara maruz kalması ve bir iskân sahası konumunda bulunması dolayısıyla o döneme ait çok az kalıntı kalmıştır.

Bizans İmparatorluğu Döneminde Sivas'ta Şehirleşme

Doğu Roma İmparatorluğu döneminde ise Sivas; siyasi, askerî ve ticari önemini muhafaza etmiştir. Özellikle şehre stratejik bakımdan değer katan yolların Romalılardan sonra, Bizanslılar döneminde de kullanımına devam edilmiştir. İmparator Justinos M.S. 520 yılında şehri yeni surlarla tahkim ettirmesine rağmen bu dönemden sonra Sivas şehri birçok istila ve yıkıma maruz kalmıştır. Şehrin istila ve yıkımına neden olan olay ise VII. yüzyıldan itibaren Anadolu'ya yönelik uzun süre devam eden Sasani akınlarıdır. Sivas şehri ise bu dönemlerde hudut bölgesinde bulunması dolayısıyla bu akınlar sonucunda Bizanslılar ile Sasaniler (226-652) arasında zaman zaman el değiştirmiş, bu değişimler Sivas şehri dâhil tüm Anadolu coğrafyasının adeta çiğnenmesine neden olmuştur. Bizans'a yönelik Anadolu coğrafyasındaki bu akınlar, Sasaniler'den sonra Emevi ve Abbasi devletleri döneminde de, uzun süreli ve kesintisiz devam etmiş; bu coğrafya sürekli yağmalanmış, yakılıp yıkılmıştır. Bu yağma ve yıkımlardan diğer Anadolu şehirleri gibi Sivas şehri de nasibini almış, insanların can ve mal güvenliği tehlikede olduğundan, şehirde kır nüfusu tamamen bitmiş, sosyal ve ekonomik hayat ise daha güvenilir konumda yer alan kale şehirlerde yürütülmeye başlamıştır. Sivas şehrinde bu dönemde ticaret, hayvancılık ve tarım tamamen tükenmiş; kırsal nüfus ise eriyerek azalma temayülü göstermiştir. Yaşanılan bu olumsuzluklar, Sivas şehrinin bu dönemde devlet merkezliği rolünden uzaklaşarak askerî bakımdan önemli yolların üzerinde bulunması dolayısıyla garnizon merkezine dönüşmesine sebep olmuştur. Bu gelişmelere bağlı olarak Sivas şehri fizikî yapılanma anlamında sadece iç kaleye hapsedilmiş 3-4 bin nüfuslu bir şehir konumuna dönüşmüştür. Yaklaşık 300 yıl süren bu olaylar sonucunda Sivas'ta kale şehir haricinde kırsalda nüfus tamamen tükenmiş, bu coğrafya insansız bölgeye dönüşmüştür. Doğu Roma bu coğrafyada oluşan nüfus boşluğunu doldurmak için başta Ermeniler olmak üzere, Hristiyanlaşmış Türklerden Peçenek, Kuman ve Bulgarları Sivas ve çevresine yerleştirmiştir (Yıldırım, 2005, s. 23).

Türk İslam Devletleri Dönemi Sivas Şehrinin Fiziki Yapılanması

Sivas şehri, Meraküm Dağı'nın eteklerinde, Kızılırmak'ın sağ kıyısından 2 km uzaklıkta ve deniz seviyesinden 1285 metre yükseklikte bir konumda yer almaktadır. Meraküm Yaylası'ndan gelen iki akarsu, doğuda Mısımlı Irmak ile batıda Mundar Irmak arasında kalan alan şehrin asıl kuruluş sahasını teşkil etmektedir (Akbulut, 2009, s. 217).

Danışmetliler Döneminde Sivas'ta Şehirleşme

Doğu Roma İmparatorluğu ile Büyük Selçuklu Devleti arasında yapılan 1071 Malazgirt Savaşı'ndan kısa bir süre sonra 1075 yılında Türkler Sivas'ı fethederek Büyük Selçuklulara tâbi Danışment Devletini kurmuşlardır. Bu dönemde Türkler, yeni bir kimlik ile Orta Asya'dan beri sahip oldukları geleneksel şehir kültürlerini, İran'da

olduğu gibi Anadolu'daki yerli geleneklerle bir arada uygulamışlardır. Buna bağlı olarak bitkin durumda bulunan Sivas; konaklama, eğitim, ticaret ve dinsel yapısı ile fiziki görünüm olarak İslâm şehirlerine benzer şekilde hızla değişim göstermiştir. Bu değişimin en belirgin örneği ise şehrin merkezine yapılan Ulu Cami ve bunun etraflarına inşa edilen diğer yapılanmalardır.

Türkiye Selçukluları Döneminde Sivas'ta Şehirleşme

Danışmentlerden sonra Sivas, 1175 yılında Selçuklu sultanı II. Kılıçarslan tarafından Türkiye Selçuklu topraklarına katılmış ve bu dönemde büyük ölçüde imar görmüştür. Romalılar döneminden itibaren var olduğu bilinen şehir merkezinde bulunan iç kale, bu dönemde yeniden tamir edilmiştir. Bu kale etrafında oluşturulan bugünkü Kaleardı Mahallesi, Kayserikapı tarafından Kümbet, Alibaba ve Kepçeli mahallelerine kadar uzanan ve büyük ölçüde yıkılmış olan dış surlar Selçuklular döneminde tekrar inşa edilmiştir. Şehirde yeni meydanlar, mahalleler oluşturulmuş; zaman içerisinde iç kalenin dışında, Ulu Camii'nin çevresinde çarşı ve pazar alanları kurulmaya başlanmıştır. Böylece Bizans egemenliğinde garnizon niteliğinde iç kaleden ibaret Sivas kenti Selçuklularla beraber surlarından taşarak açık kent konumuna gelmiştir (Akbulut, 2009, s. 214).

Selçuklular döneminde yeni yerleşim alanları oluşturulmuş, Çayırağzı Mahallesi'nden başlayarak doğuya doğru Mısmıl Irmak ile Murdar Irmak'ın birleştiği bölgeyi içerisine alacak şekilde bugünkü Kepçeli mevkiine kadar şehir gelişmiştir. Genişleyerek açık kent konumuna gelen şehrin ikinci surun dışında kalan bölgelerle bağlantısı ise güneyde Kayseri, doğuda Tokmak, kuzeyde Yıldız yönünde Selpur kapılarıyla sağlanarak şehrin o dönemki sınırları çizilmiştir (Akbulut, 2009, s. 214).

Şehrin yaklaşan Moğol istilasına karşı koyabilmesi için, I. Alaeddin Keykubat döneminde 1221 yılında surlar tadilattan geçirilmiş ve ikinci surun etrafı hendeklerle çevrilmiştir. Şehir daire şekline dönüştürülerek dairenin içerisine paşa sarayı, medrese, cami, han, hamam ve üzeri toprak damlı 300 ev yaptırılmıştır (Aslanoğlu, 1964, s. 28; Demir, 1996, s.46- 47).

Selçuklular döneminde şehrin gelişimi ve büyümesine bağlı olarak çeşitli sorunlar da ortaya çıkmıştır. Örneğin mahalleler organik bir düzensizliğe bürünmüş, sokaklar dar ve eğri, çoğunlukla çıkmaz sokak niteliğine dönüşmüştür. Güvenlik nedeniyle ortaya çıkan bu görüntü, aynı zamanda Türk-İslam sentezini yaşayan bir kent kimliğinin de yansıması olmuştur (Demir, 2005, s. 115).

Kuzeyden esen rüzgârlara açık olan şehirde toz ve ilkbahar aylarında görülen kırkikindi yağışları sonucunda yollarda oluşan çamur ve Kızılırmak'ta meydana gelen taşkınlar diğer önemli sorunlar olarak bilinmektedir (Yücel, 2007, s. 16).

Osmanlı İmparatorluğu Döneminde Sivas'ta Şehirleşme

Şehrin Osmanlı Devletine bağlanması ise 1398'de Anadolu'da siyasi birliğin sağlanması adına yapılan çalışmalar sonucunda Yıldırım Beyazıt döneminde gerçekleştirilmiştir. Bu dönemde Sivas askeri açıdan önemini

korumasına rağmen, Osmanlıların siyaseten batıya yönelmesi sonucunda politik ve ticarî ağırlık merkezi Batı Anadolu'ya kaymış; şehir bu dönemde gerilemeye başlamıştır (İnalçık, 2003, s.129).

Selçuklular döneminde oluşturulan Bezicitarla, Hacı Zahid, Kaleardı, Palas, Pulurtepe ve Ulucami gibi eski mahallelerine ilaveten Osmanlı döneminde Ağcabölge, Baldırpazarı, Örtülüpınar, Oğlançavuş, Çarşu, Meydan ve Ağadeğirmeni gibi yeni mahalleler oluşturulmuştur (Akbulut, 2009, s. 215).

XVI. yüzyıl sonlarından XIX. yüzyıl ortalarına kadar geçen dönemde şehirde mahalle sayısında artışlar olmuş, ancak nüfus aynı paralelde bir yükseliş göstermemiştir. Sivas'ta 1827 yılında 3833 hane ve bu hanelerde gayrimüslim ve Müslüman nüfusun bir arada yaşadığı 59 mahalle bulunmaktaydı (Demirel, 2000, s. 46).

Osmanlının son döneminde Avrupa'da eğitim görmüş dönemin valileri Sivas şehrinin fiziki yapılanmasına ve planlanmasına önemli katkı sağlamışlardır. Bunlardan İsmail Hakkı Paşa (1880–1882) ile Halil Rifat Paşa (1882–1885) şehrin gelişmesinde iki önemli karakterdir. İsmail Hakkı Paşa, şehrin alt yapı sorunlarını gidererek, şehirde yol tamirata ve kaldırım sorunlarını giderme işlerine öncelik vermiştir. Sivas'ta su baskınları sonucunda insanların mal ve can kaybını engellemek için şehirden geçen akarsuların kenarlarına setler inşa ettirmiştir. (Kuzucu, 2007, s. 340).

1882–1885 yıllarında Sivas şehirde valilik yapan Halil Rifat Paşa döneminde bayındırlık çalışmalarına öncelik verilmiş, o devirde şehre hükümet binası, okullar, kırsallar gibi yeni yapılar inşa ettirilmiştir. Ayrıca hükümet binasının hemen arkasına büyük bir konak, bir hapisane ve üç adet hastane yapılmıştır. Bunlara ilaveten Kemer mevkiinde yaptırdığı un fabrikasının bitişiğine halka açık bir bahçe kurdu muştur. Yol yapımına önem veren Halil Rifat Paşa, yüzlerce kilometre uzunluğunda yol ve köprü yaptırarak, Sivas şehrinin yakın ve uzak bölgeler ile bağlantısını sağlayan yol güzergâhlarını tamamlamıştır. Bu yol güzergâhları üzerinde Kızılırmak'ın her iki yakasını birbirine bağlayan, Bağdat ve Kayseri yolları üzerinde on beşer gözlü iki köprü yapılmış, Tokat üzerinde bulunan Roma döneminden kalma üçüncü ve on gözlü köprü ise onarılmıştır. Bu çalışmaların sonucunda kentsel kimliği ve bulunduğu coğrafyanın sunduğu avantajlar nedeniyle Sivas, bu dönemlerde önemli bir gelişim imkânı bulmuştur (Akbulut, 2009, s. 216).

Sivas, 1922 yılında yapılan idari düzenlemeler sonucunda sancakların kaldırılmasıyla Amasya, Tokat, Şebinkarahisar sancakları Sivas'tan ayrılmış ve Sivas, müstakil bir il konumuna gelmiştir. Bu yeni düzenleme ile Sivas 28480 km ile 10 ilçesi, 32 bucağı, 26 beldesi, 14 kasabası, 1281 köyü ve 768 mezrası ile bir il durumuna gelmiştir (Mutlu, N. Y. 2011.s.24).

Sivas'ın Savunma Yapıları

Sivas şehrinin fiziki yapılanma adına günümüze kadar ulaşamayan en büyük eserleri ise sur ve kaleleridir. Matrakçı Nasuh'un minyatüründen, Evliya Çelebi'nin tasvirlerinden, Gabriel'in planından ve arşiv belgelerinden edinilen bilgilere göre şehrin çevresinde daire şeklinde, yontma taşlardan yapılmış büyük bir sur vardı. Farklı kaynaklarda bu surun beş ile altı kapısının bulunduğu belirtilmektedir (Demirel, 2009, s. 278).

Sivas şehri, Romalılar döneminde yapılan Toprak Tepe merkez olmak üzere yakın çevrede inşa edilmiş biri iç kale diğeri ise şehri çevreleyen dış kaleden oluşan savunma yapılarına sahip önemli bir şehir konumundaydı. Sivas, 1175 yılında Selçuklu Sultanı II. Kılıçarslan tarafından Selçuklu topraklarına katılmış ve büyük ölçüde imar görmüştür. Sur dışı yapılanmalar Türk İslam devleti döneminde gerçekleşmiş olup, Toprak Tepesi'ni kuşatan iç kalenin bulunduğu alandan zamanla şehrin bu surların dışına taşması dolayısıyla bugünkü Kaleardı Mahallesi, Kayseri Kapı tarafından, Kümbet Mahallesi'ne oradan Alibaba ve Kepçeli Mahallesi'ne kadar uzanan alana, Selçuklular döneminde dış sur yapılmıştır.

Bu dönemde şehrin Roma döneminde ait yıkılan surları onarılmış ve yaklaşan Moğol tehlikesi nedeni ile I. Alâeddin Keykubat tarafından 1221 yılında ikinci surun etrafı hendekle çevrilmiştir (Keskin, 2005, s. 21).

Hendeklerle etrafı çevrilen bu surlar, yaklaşık daire biçimli olup Osmanlı dönemi boyunca isimlerine rastlanan ve civar bölgelerle bağlantılar sağlayan kapılardan şehrin batısında Kayseri, doğusunda Palos ve Tokmak Kapı, kuzeyinde Şülpür ve Cancun Kapısı bulunmaktaydı (Geyikoğlu, 2017, s. 262.).

Türk idaresi döneminde Sur içerisinde iki ayrı kaleden bahsedilmekte, Evliya Çelebi'ye göre yapılan iki kaleden biri Toprak Tepe üzerinde (Yukarı Kale), diğeri ise kuzeyde Çifte Minareli Medrese'nin bulunduğu yerdedi (Aşağı kale). Yukarı Kale'nin kuzeyindeki iç kale saray ve yerleşme yerlerini içine alıyordu. Aşağı iç kale dârüşşifâ, Çifte Minareli Medrese, Mahmud Paşa Camii bölgesini içerisini almaktaydı (Demirel, 2009, s. 280).

Ateşli silahların kullanılması ile kaleler eski fonksiyonunu yitirmiş, Tanzimat'tan sonra Batılılaşmanın bir uzantısı olarak şehirleşme adına kaleler bakımsızlığa terk edilmiştir. Bakımsızlığa terkedilen kalelerden biri de Sivas Kalesi olup bu bakımsızlığın sonucunda görüntü kirliliğine neden olduğu gerekçesi ile yıkılmaya, yok edilmeye çalışılmıştır. Sivas Kalesi yıkılınca burada bulunan taşlar yağma edilmiş, sökülen taşlar ise şehir merkezindeki başta devlet kurumları olmak üzere evlerin yapımında kullanılmıştır.

Sivas Şehrinde Yapılan İskân Faaliyetleri

Türk İslam devletleri döneminde Sivas stratejik bir bölge olarak görüldüğünden burada hâkimiyet kuran devletler şehirde kalıcı hâkimiyet sağlamak için imar ve iskân faaliyetlerine öncelik vermiş, şehri askerî açıdan destekleyerek âdeta yeni baştan imar etmişlerdir. Özellikle Selçuklu ve İlhanlı döneminde bölgenin önemli şehirlerinden biri haline getirilen Sivas, nüfus artışına bağlı olarak iskân sur dışına taşmış, böylece şehir Toprak Tepe eteklerinden Kızılırmak'ın kollarına doğru yayılmıştır. Selçuklu dönemi Sivas'ında iskân daha çok eski Toprak Tepe'de bulunan Roma Kalesi ile Kızılırmak arasındaki bölgede genişlemiş ve bu durum XIII. yüzyıla kadar sürmüştür. XIII. yüzyılda Sivas'ın sosyoekonomik yapısındaki gelişim, nüfus yapısını olumlu yönde etkilemiş ve bu dönemde, Anadolu'ya yönelik gerçekleşen göçler, ticaret yolları üzerinde bulunan Sivas'ın nüfusunda önemli ölçüde artışlara neden olmuştur. Bu nüfus artışlarının en somut göstergesi ise Sivas'ta XII. yüzyılda 20–25 bin arasında değişen nüfusun dışarıdan gelen göçlerle birlikte XIII. yüzyılda 40 bine ulaşmış olmasıdır (Demirel, 2009, s. 281).

Osmanlı hâkimiyetinde Şehir merkezi Toprak Tepe ile Mundar Irmak arasında iken iskân daha çok Toprak tepe ile Mısmıl Irmak arasında gelişme göstermiştir. Özellikle bu bölgelerde yer alan mahallelerde, XV. yüzyıl ortalarından XVI. yüzyıl sonlarına kadar hızlı bir büyüme gerçekleşmiştir.

XVI. yüzyıl, bir bakıma şehrin Osmanlı hâkimiyetinde şekillendiği ve kısmi de olsa eski canlılığına kavuştuğu bir dönem olmuştur. XVII. yüzyılda Simeon ve Evliya Çelebi şehir için iki önemli kaynak olup Evliya Çelebi 1648'de burada kırk mahalle için 6060 hane sayısını verirse de bunun abartılı bir rakam olduğu anlaşılmaktadır. XVIII. yüzyılın sonlarına doğru şehirde 10 bin hane bulunduğu ve bunun iki bininin Ermeni ve Rumlardan oluştuğu bilinmektedir (Çelebi, 1314).

Sivas şehri hakkında XVIII. yüzyılın son çeyreği ile XIX. yüzyıl boyunca önemli bir kaynak grubu olan şeriye sicilleri aynı zamanda mahalle ve nüfusun yapısı için son derece kıymetli kaynaklardır. Sicil kayıtlarında 1787 tarihinden itibaren şehirde elli beş mahalle kaydedilir. 1827 ve 1831'de elli dokuz mahalle ve 3600-3800 hane ile nüfusu 20 bin civarı olduğu anlaşılmaktadır. Özellikle Sivas, 1854-1856 Kırım Savaşı ve 1877-1878 Doksan üç harbinden sonra Kafkaslardan 11 bin ve Balkanlardan 6 bin civarında göç aldığı bilinmektedir. Bu dönemde Kafkaslardan ve Balkanlardan Anadolu'ya yapılan zorunlu göçleri Osmanlı Devleti belirli bir plan dâhilinde ve devlet politikası olarak gerçekleştirmiştir. Bu kapsamda Sivas şehri öncelikli olarak değerlendirilmiş, şehir merkezine ve kırsalda bulunan bölgelere önemli ölçüde Kafkaslardan ve Balkanlardan gelen göçmen kabileleri yerleştirilmiş, bu durum şehir nüfusunda önemli ölçüde artışa neden olmuştur. (Demirel, 2009, s. 282). Nitekim 1903 yılı Vilayet Salnamesine göre şehir nüfusu 101.148'olarak kayıt edilmiştir (Özey, 2003, s. 137).

Sivas Şehrinde Yapılan İmar Faaliyetleri

Sivas şehri, Meraküm Dağı'nın eteklerinde Kızılırmak'ın sağ kıyısından 2 km uzaklıkta ve deniz seviyesinden 1285 metre yükseklikte bir konumda yer almaktadır. Meraküm Yaylası ve dağından gelen iki akarsu, doğuda Mısmıl Irmak ve batıda Tavra Deresi arasında kalan alan, şehrin asıl kuruluş sahasını teşkil etmiş, imar ve iskân sahası olan bu bölge şehrin merkezini doğuya kaydırmıştır.

Sivas fiziki yapılanma adına birbirinden farklı fonksiyonları icra eden eserler bakımından çok zengin bir şehir olup, Osmanlılara ve öncesine ait çok sayıda yapı günümüzde şehrin tarihî dokusunu aksettirmektedir. Bu eserlerle ilgili Selçuklu ve Osmanlı döneminde tesis edilen, şehir merkezine ait 340 civarında kayıtlı vakıf ismi tespit edilmiştir. Cami, mescit, medrese, zaviye, mektep, han, hamam, çeşme gibi eserlerle ilgili kurulan vakıfların zenginlik açısından en büyükleri, Selçuklu ve İlhanlı devrinde kurulmuştur. Sivas şehriyle ilgili kaynaklarda bazıları Selçuklular zamanına ait olmak üzere çoğunluğu Osmanlı döneminde yapılmış bulunan 130'a yakın cami ve mescit ismine rastlanmaktadır (Demirel, 2009, s. 281).

Sivas, 1243 yılındaki Köseadağ Savaşı ile Moğol egemenliğine girdiği halde bu dönemde dahi güçlü bir ekonomik ve kültürel birikime sahip olduğu anlaşılmaktadır. XIII. yüzyılın üçüncü çeyreğinde kentte görülen imar faaliyetleri, dönemin ne kadar zengin ve canlı bir sosyal hayata sahip olduğunun en önemli göstergesidir. Bu

göstergelerin en önemli unsurlardan biri de medreselerdir. Sivas'a 1271'de Buruciye, Çifte Minare ve Gök Medrese gibi bu dönemin en gözde sanat eserleri yapılmış ve Anadolu'nun en önemli bilim şehirlerinden biri olmuştur (Demirel, 2009, s. 281).

Türk İslam şehirlerinin fiziki görünümünün şekillenmesinde en belirleyici unsur camilerdir. Bu unsur, dini fonksiyonlarının yanında insanların sosyal ve iktisadi hayatının şekillenmesinde belirleyici bir rol üstlenmektedir. Bundan dolayı Sivas şehrinin merkezini tüm Anadolu kentlerinde olduğu gibi Ulu cami ve yakın çevresi oluşturmuştur. Sivas Ulu Cami çok yönlü bu işlevinden dolayı şehrin merkezi ve kalbinin attığı yer olarak kabul edildiğinden, caminin hemen yanına ve yakınına medreseler, hanlar, hamamlar, kervansaraylar, şifahaneler yapılmış, çarşı ve pazarlar kurularak şehrin fiziki yapısı Ulu Camiye göre şekillenmiştir.

Sivas şehrinde iskân sahası olan mahalleler, diğer Anadolu şehirlerde olduğu gibi mahrem kabul edildiğinden şehrin merkezinde bulunan çarşı ve pazardan uzak alanlarda kurulmuştur. Mahalleler şehir nüfusunun artmasına bağlı olarak her milletten ve her sosyal tabakadan insanların yaşadığı birbirinin devamı şekline plansız yapılanmalar şeklinde oluşturulmuştur. Oluşturulan her mahallelerin merkezine ise şehir merkezlerinde kurulan camilerin üslendiği rolü gerçekleştirecek şekilde mescitler konumlandırılmıştır. Mahallelerde bulunan mescitler esas alınarak etrafındaki diğer yapılanmalar mescitlere doğru uzanan dar sokaklar üzerinde gerçekleşmiştir.

Evliya Çelebi, şehri XVII. yüzyılda surlar içinde 4600 evin bulunduğu ve mahalle sayısının 40'a yaklaştığı bilgisini vererek, Sivas'ın çarşısı, camileri, hanları, medreseleri, hamamları ve pazarlarını tasvir etmiş ve o dönemin sosyoekonomik yapısını ortaya koymuştur. Sivas'ta sur içinde ve dışında 6060 evden söz eden seyyah, sur içindeki evlerin bahçesiz olduğunu ve çok sayıda hanın bulunduğunu belirtmiştir (Akbulut, 2009, s. 216).

Türk İslam devletlerinde şehirleşmede su konusu öncelikli mesele olarak görüldüğünden şehirler kurulurken su kaynaklarının bol olduğu yerler tercih edilmiş ve şehrin merkezi su kaynaklarına göre şekillendirilmiştir. Sivas şehri bu yönüyle zengin su kaynaklarının bulunduğu, Kızılırmak'ın sağ kıyısından kurulmuştur. Meraküm Yaylası ve dağından gelen iki akarsu, doğuda Mısmıl Irmak ve batıda Tavra Deresi şehrin yapılanmasında belirleyici bir rol oynamış bu akarsular arasında kalan alan şehrin kuruluş sahası olarak tercih edilmiştir. Sivas şehrinin fizikî görüntüsünü tamamlayan bir başka unsur ise kaynaklarda ismine rastlanan 100 civarındaki çeşmedir. En meşhurları Kepenek, Bayram Paşa ve Mihrivefa olup hâlâ şehrin çeşitli yerlerinde varlıklarını sürdürmektedir. Yine şehirde Osmanlı döneminde yaptırılan hamamlardan faaliyetlerini devam ettirenler bulunmaktadır. Bunlardan XVI. yüzyıla tarihlenen Meydan Hamamı, Kurşunlu Hamamı ve Eski Paşa Hamamı (Hasan Paşa Hamamı) en önemlileridir (Demirel, 2009, s. 280).

Sivas'ta Kurulan Çarşı ve Pazarların Şehirleşmeye Etkisi

Sivas şehri, XIII. yüzyıldan itibaren önemli bir kavşak noktasında bulunması dolayısıyla farklı milletlere mensup tüccarların bulunduğu ve buradan dünyanın dört bir tarafına kervanlar gönderdiği bir ticari merkez konumuna gelmiştir (Akbulut, 2009, s.214).

Çarşı ve pazarlar birbirine benzer yapılanmalar olup Sivas şehir merkezinde iki büyük cadde üzerinde ve bu caddenin sağ ve sol tarafındaki sokaklarda bulunan dükkânlarda yoğunlaşmıştır. Bu dükkânlarda birbirinden farklı fonksiyonları icra eden esnaf işletmeleri bulunmakta olup günümüzde de bu iki cadde Sivas merkezî çarşılarını oluşturan bir konumda yer almaktadır. Bu caddelerden ilki, şehrin Paşa Kalesi'nin doğusundaki kapıdan başlayan ve Palas Kapısı'nda son bulan Uzunçarşı'dır. İkincisi ise mahalle çarşısı olarak bugün hala bilinen Ulu Camii'nin güneyinden başlamak üzere, kuzeye doğru bedesten ve Subaşı Hanı'nın batısından itibaren Uzunçarşı'yı dikey olarak kesen caddedir. Pazar yeri olarak genelde mahallelerde bulunan geniş alanlar tercih edilmiş, haftanın belirli günlerinde farklı mahallelerde Pazar yerleri kurulmuştur. Mahalle kültürü adına yaşatılan bu gelenek günümüzde de devam ettirilmektedir (Akbulut, 2009, s.215).

Sivas'ta bu çarşı ve pazarlarda ekonomik hayatın vazgeçilmez unsuru olan halıcılık, dokuma, kuyumculuk, kürkçülükle uğraşan esnafın oturduğu hanlar şehrin merkezinde yer almaktaydı. Bakkallar, kasaplar, attarlar, demirciler, iplikçiler, terziler gibi diğer ticaret ve sanat mensupları kendilerine ait çarşılarda bulunmaktaydı (Akbulut, 2009, s. 216).

İsimleri bilinen çarşılar arasında Buğday Pazarı, Koyun Pazarı, Bakkallar Çarşısı, Kasaplar Çarşısı, Attarlar Çarşısı, Şevakin Çarşısı, Çırpıcılar Çarşısı, Aşçılar Çarşısı, Demirciler Çarşısı ve Bıçakçılar Çarşısı sayılabilir (Akbulut, 2009, s.216).

Sivas'ta Ticaret Hayatının Şehirleşmeye Etkisi

Şehirlerin kurulduğu noktaların yol güzergâhları üzerinde konumlandırılması; şehirlerin fiziki yapılanması, gelişmesi ve mekânsal varlığını devam ettirmesi için önem arz etmektedir. Sivas, Asya ile Avrupa arasındaki İpek Yolu ve Mezopotamya ile Karadeniz arasındaki ticaret yolu güzergâhında yer alan merkezi bir konumda bulunduğu için, fizikî bakımdan daha da gelişme fırsatı elde etmiştir. Selçuklu ve İlhanlı devletlerinin hâkimiyetinde bulunduğu dönemlerde şehir, kuzey yönünde Samsun, Sinop ve Kırım'a, doğu yönünde Tebriz'e batı yönünde İstanbul ve İzmir'e ulaşan ticarî yollarının kesiştiği bir merkez konumunda bulunmaktaydı. Ayrıca güney istikametinde Diyarbakır ve Bağdat'la güney yönünde Kayseri istikametinden Antalya ve Alanya gibi Akdeniz liman şehirleriyle irtibat halindeydi. Bu irtibat ve ticari yoğunluk bir takım ihtiyaçların giderilmesi adına fiziki anlamda yollar ve köprüler yapılarak tamamlandı. Sivas, bu yol güzergâhlarında akarsuların bulunduğu yerlere yapılan Eğri Köprü ile doğuda yer alan bölgelere, Yıldız Köprüsü ile batıda yer alan bölgelere, Kesik Köprü ile güneyde yer alan bölgelere kara yolu ile kesintisiz bağlantı sağlamıştır. Bu yapılanmalar Cenevizliler gibi yabancıların Sivas'ta konsolosluk kurmalarıyla da arttırılarak devam etmiştir (1300). Bu yüzyılda Sivas'ı ziyaret eden İbni Batuta, Sivas şehrini Anadolu'nun İlhanlı hâkimiyetindeki en büyük şehirlerden biri olarak tasvir etmiştir. Şehir ve şehirdeki iktisadi faaliyetlerin hamisi olan ahîlerin gücü hakkında İbni Batuta'nın verdiği önemli bilgiler arşiv kaynaklarınca da teyit edilmektedir. Ayrıca Sivas şehri, Osmanlı döneminde de Anadolu şehirleri içerisinde beş ahî zaviyesine sahip nadir merkezlerden biri konumundaydı. Artan ticari canlılık nüfusu da etkileyerek, bu sayede şehir farklı etnik grupların iskânına sahne olmuştur (Demirel, 2009, s. 282).

Sivas Şehrinde Konutlaşma

Türk İslam devletlerinde şehirde dokuyu oluşturan unsurların başında evler gelmekteydi. Her ev, inşa edildiği parselde, topografi, estetik, manzara, görünüm açısı ve komşu haklarını dikkate alarak kuruluyordu. Sonrasında inşa edilen her ev, bu düzenleme esası ile yönlendiğinden sokakların ve devamında mahallelerin oluşumu sağlanıyordu (Kesik, 2021, s. 473).

Türk İslam devletleri döneminde Sivas şehrinin fiziki yapılanması kapsamında konutlaşma, şehir dokusunu içine alacak şekilde dış surla İç Kale arasında bulunmaktaydı. Sivas şehrinde sur dışı yapılanmalar büyük oranda Türk İslam devleti döneminde gerçekleşmiştir. Kurulan mahallelerdeki konutlar genelde birbirine bitişik nizamda olup meskenlerin çoğu siyah kerpiçten, üstleri toprakla örtülü, düz damlı, hemen tamamı bahçeli şekilde yapılmıştır. Şehrin kurulduğu bölgede konum öncelikli olarak düşünülmüş, yerleşimler ve imar yapılanmaları güneş ışığından istifade edecek şekilde güney cephe olarak planlanmıştır.

Sivas Şehrinin Tahrip Edilmesi

Türk İslam devletleri döneminde Sivas'ın ilk işgali ve ağır şekilde tahribe uğraması, Türkiye Selçukluları ile Moğollar arasında yapılan Köseadağ Savaşı'ndan hemen sonra gerçekleşmiştir. Moğol ordusu 1243 Köseadağ Savaşı'ndan galip geldikten sonra Anadolu'da batıya doğru ilerleyerek Sivas önlerine gelmiştir. Etrafı surlarla ve hendeklerle çevrili müstahkem bir şehir olan Sivas'ın o dönemki nüfusunun 100 bin civarında olduğu ileri sürülmektedir. Köseadağ Savaşı'ndan sonra Sivas şehrine Selçuklu devleti tarafından herhangi bir yardım gelmediğinden ve şehirde bulunan askeri kuvvetin şehri savunabilecek yeterlilikte olmadığından burada bulunan yöneticiler Moğol Komutanı Baycu Noyan'a giderek, bağışlanmayı dilemişlerdir. Buna karşı Baycu Noyan, şehrin yağmalanacağını ancak halka zarar verilmeyeceğini bildirmiştir. Baycu Noyan sözünü tutmuş, şehir üç gün yağmalandıktan sonra, halktan hiç kimseye zarar vermeden Moğol ordusu şehirden ayrılmıştır. Moğollar, Sivas şehrinde fiziki yapılanmanın önemli unsurları olan mimari eserlerin ve surların bir kısmını tahrip etmişlerdir. Sivas; Erzurum, Kayseri ve Konya gibi diğer Anadolu kentlerine nazaran istilayı daha az hasar ve kayıpla atlattığı olsa da şehir eski cazibe merkezi olma özelliğini kaybetmiştir.

Osmanlı Devleti'nin kuruluş ve yükseliş döneminde gerek siyasî gerekse sosyal ve ekonomik açıdan Anadolu'nun karşılaştığı en yıkıcı olay, Timur ile Bayezid arasında gerçekleşen mücadeledir. XV. yüzyılın başında yaşanan siyasî olayların olumsuz yansımaları diğer Anadolu şehirlerde olduğu gibi Sivas'ı da etkilemiştir. Özellikle Timur istilası sonucunda büyük ölçüde sosyal, fizikî, demografik ve ekonomik anlamda zarar gören Sivas; nüfus kaybına uğrayarak cami, mescit, zaviye, han, hamam ve kale ile sur gibi benzeri yapılar büyük bir yıkıma maruz kalmıştır. Bu istila sonucunda Anadolu'da siyasî birliğin bozulması ile ekonomik ve toplumsal açıdan gerçekleşen olumsuz etkilerden bazıları zamanla telafi edilse bile, bilhassa Sivas gibi tahrip edilen şehirlerde bırakılan olumsuz izler hiçbir zaman silinememiştir (Geyikoğlu,2017,s.256).

SONUÇ

Sivas'ın doğal, beşerî, coğrafi yapısı ile mevki şartları belirleyici unsurlar olarak şehrin fizikî yapılanmasına tesir etmiştir. Doğal unsur olarak su kaynaklarının bulunduğu, Kızılırmak'ın sağ kıyısından kurulmuştur. Meraküm Yaylası ve dağından gelen iki akarsu, doğuda Mısmıl Irmak ve batıda Tavra Deresi şehrin yapılanmasında belirleyici bir rol oynamış, bu akarsular arasında kalan alan şehrin kuruluş sahasını teşkil etmiştir. Beşerî unsur olarak ticaret yollunun Sivas'tan geçmesi ve bu sayede birbirinden farklı bölgelerden nüfus çekmesi ve bu nüfusun tarihî süreç içerisinde sürekli hareketlilik göstermesi şehrin fizikî anlamda büyümesine, demografik ve kültürel birikiminin artmasına katkı sağlamıştır. Bu katkının bir sonucu olarak şehir, tarihin her döneminde birbirinden farklı devletlerin ilgisini çekmiş ve yerleşmeyi cezbetmiş, bu durum şehrin fiziki yapılanmasını kolaylaştırmıştır.

Birbirinden farklı devletlerin egemenliğinde şekillenen güvenilir ve ideal bir yaşam alanı olan Sivas şehrinin dokusu ve fiziki yapısı zaman içerisinde siyasî olaylar, savaşlar ve nüfus hareketleri sonucunda sürekli değişim göstermiştir.

Etik Metni

"Bu makalede dergi yazım kurallarına, yayın ilkelerine, araştırma ve yayın etiği kurallarına, dergi etik kurallarına uyulmuştur. Makale ile ilgili doğabilecek her türlü ihlallerde sorumluluk yazar(lar)a aittir." Çalışma etik kurul izni gerektirmeyen bir çalışmadır.

Yazar(lar)ın Katkı Oranı Beyanı: Bu çalışma "Başlangıçtan Cumhuriyet'e Sivas'ın Fiziki Yapılanması" adlı Yüksek Lisans dersi kapsamında oluşturulmuştur. Birinci yazarın katkı oranı %50, ikinci yazarın katkı oranı %50'dir.

KAYNAKÇA

- Akbulut, G. (2009). Sivas Şehrinin Tarihi Coğrafyası. *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, 25(2), 212-221,
- Aslanoğlu, İ. (1964). *Her Yönden Sivas*, s.28, Kamil.
- Çelebi E. (1314). *Evliya Çelebi Seyahatnamesi* (Topkapı Sarayı Bağdat 305 Yazmasının Transkripsiyonu). Seyit Ali Kahraman ve Yücel Dağlı (Haz.), c. 3, İstanbul. Yapı Kredi Yayınları.
- Demir, M. (2005). *Türkiye Selçukluları ve Beylikler Devri'nde Sivas Şehri*. Sakarya Kitabevi.
- Demirel,Ö. (2009). *Sivas, İç Anadolu'da Bölgesinde bir Şehir ve Bu Şehrin Merkez Olduğu İl*, İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, c.37,s.278-282
- Geyikoğlu,H.(2017).Sivas'ın Maruz Kaldığı Saldırı ve İşgaller, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 243-263.
- Hakkı, İ. ve R. Nafiz. (2005). *Sivas Şehri, Sivas: Seyran Yayınları* (Hazırlayan Prof. Dr. Recep Toparlı),s.7-28
- İnalçık, H. (2003). *Osmanlı İmparatorluğu Klâsik Çağ (1300-1600)*, (R. Sezer Çev.). Yapı Kredi Yayınları.
- Kesik, M. (2021). *Selçuklu Müesseseleri ve Medeniyeti*, Bilge Kültür Sanat Yayınları, s.470-47.
- Keskin,M.(2005). Sempozyum ve Sivas, *Hayat Ağacı, Kültür ve Sanat Dergisi*, s.20.

Kuzucu, K. (2007). Osmanlı Modernleşme Sürecinde İki Sivas Valisinin Raporlarının Karşılaştırılması ve Vilayetin Kentsel Dönüşümüne Etkileri, Osmanlı Döneminde Sivas Sempozyumu Bildirileri-I (21-25 Mayıs 2007), 335-351.

Mutlu, N. Y. (2011). *Sivas İli İdâri Birimlerine Âit Eski ve Yeni Yer Adları* (1847-2011).

Özey, R. (2003). 20. yüzyıl Başlarında Sivas'ın Tarihi Coğrafyası, Cumhuriyetin 80. Yılında Sivas Sempozyumu (15-17 Mayıs 2003) Bildirileri, s.133-146.

Yıldırım, A. (2005). Selçuklular Dönemi Sivas, Hayat Ağacı, Kültür ve Sanat Dergisi, s.23,Sivas